Stadswandeling Sociaaldemocratische Iconen in Leeuwarden

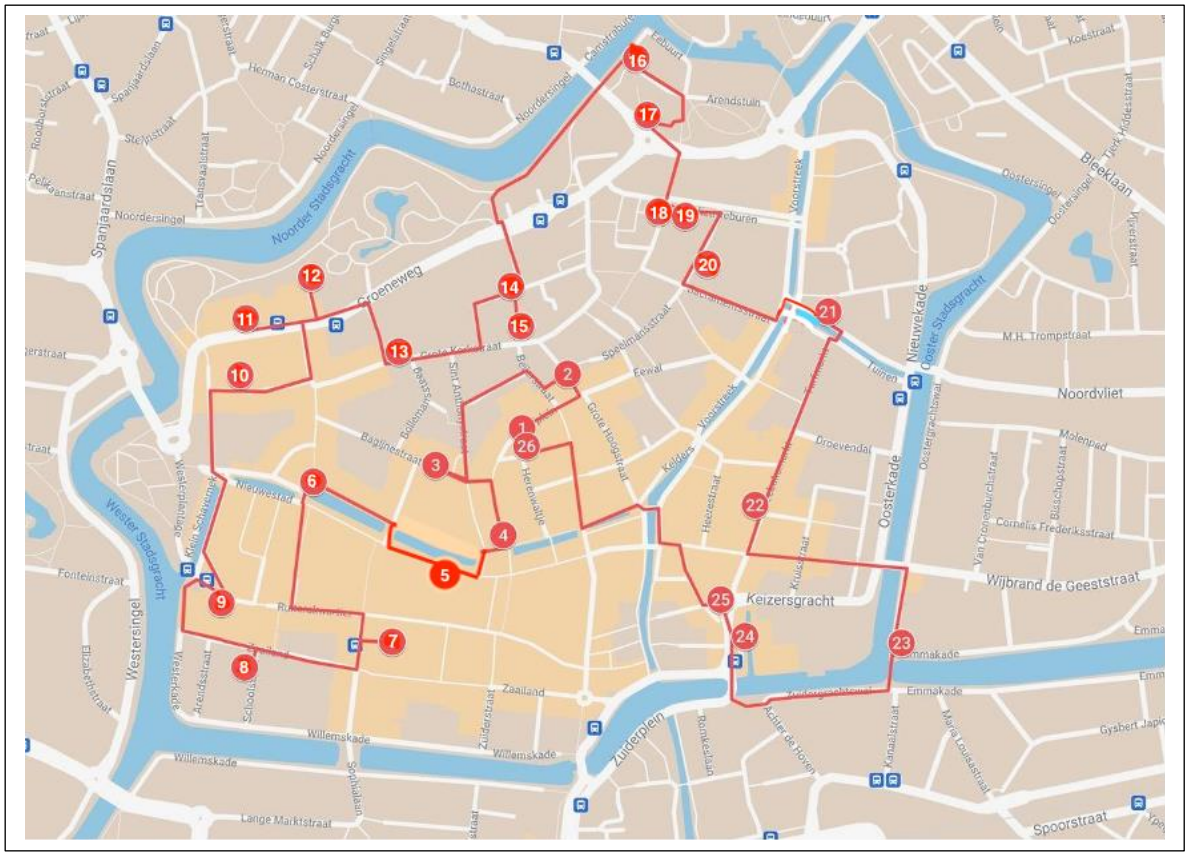

Deze historische stadswandeling in de binnenstad met het Stadhuis als begin- en eindpunt roept herinneringen op aan belangrijke sociale historische gebeurtenissen van de arbeidersbeweging en aan sociaaldemocratische iconen.

1. Hofplein 38: het Stadhuis: 1e SDAP-raadslid was Gerrit Willem Melchers (1901), 1e SDAP-wethouder was Piet Hiemstra (vz. Landarbeidersbond), 1e PvdA-burgemeester was mr. A. van der Meulen (fervent geheelonthouder), gevolgd door de daadkrachtige J.S. Brandsma naar wie ook een straat is vernoemd. Vanaf haar oprichting tot het samengaan met Groen Links is de Partij van de Arbeid steeds (veruit) de grootste raadsfractie in Leeuwarden geweest.
Tot de algemeen bekende raadsleden behoorden Jacob Vellenga (tevens 8 jaar Statenlid, 12 jaar wethouder en 13 jaar 2e Kamerlid), Peter den Oudsten (later burgemeester Groningen) en Hendrik ten Hoeve (hét historische geweten van de stad). De wethouders Janny Vlietstra en Marga Waanders werden later de eerste vrouwelijke burgemeester in hun gemeente. Janny Vlietstra was ook PvdA-senator.
De unieke poëzieroute van Leeuwarden (zie poezieroute.nl) is genoemd naar PvdA-er John te Loo die van 1983-1993 burgemeester van Leeuwarden was.
In het Stadhuis wordt ook om de paar jaar de Piter Jellespriis uitgereikt voor Fries- of Nederlandstalig literair werk dat met Fryslân een relatie heeft.
Troelstra was medeoprichter (1894) en daarna leider van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP). Door de Leeuwarders werd hij in 2004 tot ‘grootste Leeuwarder aller tijden’ uitgeroepen.

2. Kleine Hoogstraat 3: gedenkplaat Vitus Bruinsma (1850-1916) die niet alleen natuurwetenschapper maar ook sociaaldemocraat was; hij richtte o.a. het comité voor het Algemeen Kies- en Stemrecht op dat vanaf 1890 Volkspartij werd genoemd. Hij werkte vaak samen met Troelstra. Vitus richtte, samen met zijn broer Gerard, de Verenging tegen de Kwakzalverij op die nog steeds bestaat (150 jarig jubileum in 2031). In 2025 kwam de door Bert Koene geschreven biografie 'Wereldverbeteraar Vitus Bruinsma. 1850-1916' uit.

3. Bagijnestraat 59 / Westerkerk: hier werd in 2019 met het nodige succes de voorstelling 'Troelstra komt terug' voor tal van schoolklassen opgevoerd.

4. Nieuwestad 113 (hoek Weerd): woonhuis P. J. Troelstra. Er hangt een bordje aan de gevel. Troelstra was niet alleen SDAP-leider maar ook een van de grootste dichters die Fryslân heeft voortgebracht. In zijn rol van advocaat verdedigde hij tal van kansarmen, incl. zijn rol in de zgn. Hogerhuiszaak (zie ook bij nummer 24). Zijn vrouw Sjoukje Bokma de Boer (pseudoniem Nynke van Hichtum) was een vermaard kinderboekenschrijfster (vgl. 'Afke's tiental').

5. Nieuwestad 156. Dit was het woonhuis Johan Willem Albarda (1877-1957). Albarda was de eerste SDAP-minister, lid oorlogskabinet en Raad van State. Hij volgde in 1925 P.J. Troelstra op als fractievoorzitter en leider van de SDAP. Weinigen weten dat de SDAP bijna 50 (!) jaar lang door een Leeuwarder/Fries werd geleid. Aan de voorgevel bevindt zich een plaquette over Albarda die op 21 juli 2023 door de toenmalige PvdA-senator Hetty Janssen uit Leeuwarden werd onthuld.

6. Hoek Nieuwestad/Kleine Kerkstraat: standbeeld Anne Vondeling, geboren in Appelscha, vele jaren woonachtig in Leeuwarden (was o.a. minister Financiën, vicepremier, voorzitter 2e Kamer, lid Europees Parlement). Het beeld werd in 1982 onthuld in aanwezigheid van oud PvdA-leiders Joop den Uyl en Ed van Thijn. Jaarlijks wordt landelijk de Anne Vondelingprijs uitgereikt aan journalisten die de politiek op een heldere manier weten te verwoorden. Vondeling was ook lokaal bestuurlijk actief; hij woonde met zijn vrouw Tonia (die acht jaar raadslid voor de PvdA is geweest) aan de Harlingersingel. De oostelijke ringweg is naar hem vernoemd.

7. Zaailand/Wilhelminaplein: hier werden grootschalige door het socialistische muziekkorps 'Ons Genoegen' begeleide 1 mei - manifestaties ontbonden waarna men naar de Harmonie ging. Hier speelde ook Kneppelfreed (rechtszaak tegen Fedde Schurer; deze was emancipator van het Fries en pacifistisch Tweede Kamerlid voor de PvdA van 1956 tot 1963). Aan de zuidzijde (nu rechtbank) lag de Rijks HBS waar Troelstra naar school ging (wegens zelfstudie werd hij er in de tweede klas toegelaten). Later ging hij naar de vijfde klas van het gymnasium (zie nummer 17).

8. De Bres (Schoolstraat 4): dit oude gymlokaal uit 1888 met tegeltableaus over gymnastiek op de gevel werd in de laatste decennia van de vorige eeuw na verbouwing door vrijwilligers 'PvdA-pand'; tal van ministers, incl. de sociaaldemocratische minister-president Wim Kok, bezochten het roemruchte politiek café aldaar. Nu heeft het gebouw een theaterfunctie.

9. Harmonie (Ruiterskwartier 4): in de oude schouwburg, o.a. in het 'Theater aan het Water', werden diverse 1 mei-vieringen dan wel verkiezingsbijeenkomsten gehouden. Daarnaast in 1974 bijv. een congres door en voor de Arbeiders-esperantisten. In de eerste helft van de 20e eeuw kende Leeuwarden een idealistische esperantistenafdeling die het Esperanto actief onder de arbeiders trachtte te verspreiden.

10. Oldehoofsterkerkhof: bronzen standbeeld -in realiteit was hij veel strijdbaarder- van P.J. Troelstra . Het is gemaakt door Hildo Krop. Oud-PvdA-leider Willem Drees voerde bij de onthulling in 1962 het woord.
In 2022 werd bij dit sociaaldemocratische symbool de eerste versie van deze rondleiding door toenmalig PvdA-lijsttrekker Hein de Haan gepresenteerd aan Lilianne Ploumen (destijds landelijk voorzitter van de PvdA).
Van de Oldehove zelf is in 1986 in het kader van de verkiezingscampagne het PvdA-Statenlid Joop Hooiring *abgeseilt* waarna hij een PvdA-nota aan Ap Timmermans (destijds een prominente partijgenoot-wethouder ruimtelijke ordening & volkshuisvesting) heeft aangeboden. Die actie kreeg veel publiciteit.
Iets verderop - aan de rand van de vroegere St. Vituskerk - verwijst een steen naar de strijd voor het algemeen kiesrecht.

11. Tresoar (Boterhoek 1): op de benedenverdieping bevindt zich een vaste, aan Troelstra gewijde expositie waarbij vooral zijn dichterschap centraal staat. Tresoar en het H.C.L. hebben in 2020 het zeer informatieve en fraai geïllustreerde boekje 'Sporen van P.J. Troelstra (in en rondom Leeuwarden)' uitgebracht als begeleiding van wandel- en fietsroutes in en om Leeuwarden waarin tal facetten van Troelstra's politieke strijd met bijbehorende locaties zijn beschreven: een echte aanrader.

12. Historisch Centrum Leeuwarden / Groeneweg 1: bewaarplaats van veel historische archieven van de arbeidersbeweging, incl. de naoorlogse PvdA. In de vaste opstelling ('Verhalen van Leeuwarden') hangen door schilder Sjoerd de Vries gemaakte portretten van de burgemeesters Harmsma, Brandsma en Van der Meulen Vermeldenswaard is de reden waarom het laatste portret van de familie een tijd een expositieverbod kreeg: de burgemeester zou met veel te grote oren zijn afgebeeld…..

13. Grote Kerkstraat 23 (boven): woonhuis Trui Jentink en Oebele Stellingwerf, beiden actief voor het Friesch Volksblad waarin Troelstra vaak schreef. Het huis fungeerde ook als ontmoetingsplek voor mensen uit 'de beweging'. (NB Het feit dat dit deel van de binnenstad onaangetast en gaaf is gebleven is mede te danken aan het prominente PvdA-raadslid Jacob Vellenga. Hij keerde in de 70-er jaren, samen met Groen Linksvoorganger Axies, in de binnenstad geplande onzalige verkeersdoorbraken met als motto 'Tengels af van de Terpen!'. Het boek 'Jacob Vellenga. Fyn en grou. Een leven in de politiek' (2013) biedt een indringend beeld over wat deze populaire sociaaldemocraat voor de stad heeft betekend.

14. Hoek Pijlsteeg / Levissonstraat: tot 1910 vestiging Coöperatieve Productie- en Verbruikersvereniging Excelsior, een samenwerkingsverband dat samen met de SDAP veel voor de arbeiders(beweging) heeft betekend.

15. Pijlsteeg 18: poortje met de tekst Coöperatieve Handelsdrukkerij; deze was gevestigd aan de Grote Kerkstraat 63, Troelstra kwam hier vaak. Oprichter was Obbe Rommerts (1835-1902), leider van het Provinciale Friesche Werkliedenverbond, die pionier van de arbeidersbeweging werd genoemd. Vanuit dit punt kan men een klein uitstapje maken naar de Waalse kerk aan de Grote Kerkstraat. Daar vond in 1987 een legendarische avond plaats over Slauerhoff. PvdA-leider Joop den Uyl was een grote fan van deze in Leeuwarden geboren dichter en las die avond ondanks dat hij al ernstig ziek was met grote passie tal van gedichten uit Slauerhoffs verzamelde werk voor. Naar verluid kende hij diverse gedichten zelfs uit zijn hoofd!

16. Reijndersbuurt 5: woonhuis geweest van P.J. Troelstra en zijn gezin. Het huis werd op 20 juni 1892 aangevallen. Stenen vlogen door de ruiten. Pieter Jelles was elders, vrouw en kinderen werden beschermd door de onvermoeibare sociale voorvechter Lourens Zandstra (grondlegger van de SDAP-afdeling Leeuwarden, oprichter coöperatie Excelsior en raadslid van 1906-1923). Zijn lijkstoet door de stad in 1923 trok massale belangstelling.

17. Stedelijk Gymnasium, Noorderweg 1, hier ging oud-PvdA-leider Diederik Samsom naar school. Samsom is in Leeuwarden opgegroeid. Naast het gebouw ligt een poëzietableau met het vaak geciteerde gedicht van P.J. Troelstra ‘Yn kringen leit it libben om ús hinne’. De steen werd door PvdA-leider Wouter Bos in 2004 onthuld.

18. Monnikemuurstraat 123: Dit is het woonhuis geweest van het algemeen bekende PvdA-raadslid (en Leeuwardenkenner bij uitstek) Hendrik ten Hoeve (1945-2009). Het pand had destijds veel weg van een overvol stadsmuseum. Naast diverse historische publicaties heeft deze (postuum toegewezen) ereburger van Leeuwarden ook talloze (tv-)presentaties over de historie van de stad op zijn naam staan. Een zaal in het Historisch Centrum Leeuwarden is naar deze letterlijk en figuurlijk grote Leeuwarder genoemd.

19. Nieuweburen 88: hier stond tussen 1891 en 1908 het Volksgebouw Ontwikkeling waar sociaaldemocratische sprekers regelmatig optraden.

20. Breedstraat 48: Concertzaal Van der Wielen, nu Zalen Schaaf: na de eerste 1 mei-meeting 1890 vonden daarna tal van politieke bijeenkomsten plaats, incl. de jaarlijkse nieuwjaarsbijeenkomst van de PvdA Leeuwarden

21. Tuinen 7: Dit is het woonhuis geweest van het gezin Troelstra.

22. Tweebaksmarkt 52 / Provinciehuis: Jan Jansonius, was het eerste SDAP-Statenlid en K.P.W Besuijen de eerste SDAP-gedeputeerde. Na WOII leverde de PvdA tal van prominente gedeputeerden, zoals verzetsman Jan Spiekhout (ook actief voor de St. Je Maintiendrai), Hannie Bruinsma-Kleywegt en ‘mensenpolitica’ Anita Andriesen. PvdA-fractievoorzitter Hetty Janssen (zie ook punt 5) werd in 2023 uitgeroepen tot ‘beste Statenlid’. Aan de overzijde (nr. 47) bevond zich vroeger het gebouw van het socialistische Vrije Volk / de Arbeiderspers.

23. Hoek Emmakade / Oostergrachtswal: het huidige pand was Ons Gebouw (verenigingsgebouw voor de arbeidersbeweging zoals SDAP, PvdA, diverse vakbonden en aanverwante emancipatiebewegingen), dat later onder de naam Het

Baken een instituut voor volkseducatie werd. Op de westelijke gevel bevindt zich de plaquette met als titel ‘Thuisbasis voor de arbeidersbeweging’. Deze werd op 28 juni 2021 onthuld door PvdA-wethouder Hein Kuiken. Aan de waterkant (Emmakade) ligt een poëzietableau met een gedicht van Rienk Kruiderink over de hoogst belangrijke functie die het gebouw jarenlang vervulde voor de Leeuwarder arbeidersbeweging. Kruiderink was ook jarenlang illustrator/vormgever van het roemruchte PvdA-afdelingsblad ‘Rooie Pepers’. De poëziesteen werd in 2021 onthuld door oud PvdA-leider Job Cohen, wiens moeder in de Transvaalbuurt is geboren.

24. Blokhuisplein / Blokhuispoort: hier zaten de drie gebroeders Hogerhuis uit Beetgum gevangen die (lichtvaardig) van een moord op een boer werden verdacht. Het strenge vonnis was dankzij de zeer intensieve bemoeienis van P.J. Troelstra zeer omstreden (‘klassenjustitie’). In 1984 werd de zaak Hogerhuis door Pieter Verhoeff met succes verfilmd (‘De Dream’).

25. Blokhuisplein. De poëziesteen over Rembrandts vrouw Saskia van Uylenburgh (burgemeestersdochter) werd opgedragen aan Ferd Crone bij diens afscheid als burgemeester in 2019. Hij werd daarna PvdA-senator.

26. Weer terug naar het Stadhuis als beginpunt van de wandelroute.

NB *Deze historische wandelroute beperkt zich tot de binnenstad van Leeuwarden. Er zijn daarbuiten echter tal van andere plekken in de stad te vinden die een rol spelen binnen de rijke sociaaldemocratische traditie die de stad Leeuwarden specifiek kenmerkt. Voorbeelden: Zuidvliet 20, geboortehuis Troelstra; boerderij Johannastate Achter de Hoven 213: hier vond de eerste grote, door vele duizenden bijgewoonde meeting in de open lucht plaats (1890); Algemene Begraafplaats Spanjaardslaan: met het grote door partijgenoten gefinancierde grafmonument van de socialistische voorvechter Lourens Zandstra; het Troelstramonument in Stiens; straten die naar sociaaldemocratische iconen zijn vernoemd, plekken die naar de coöperatie Excelsior verwijzen (Oldegalileën, Achter de Hoven) enz.*
Om praktische redenen hebben we deze wandelroute, waarmee ca 2,5 uur is gemoeid, tot de Leeuwarder binnenstad beperkt.

Samenstelling route

Redactie: Peter de Haan
Vormgeving: Hetty Janssen

Oktober 2026